

Het geheim van de rijke leeromgeving

Tessa Mensink

Primair onderwijs à la 21ste eeuw kent een verandercultuur. Veranderingen die hevige discussies, verwarringen, grijze haren, eye-openers en daar tegenoverstaand 'geïrriteerde blikken' opleveren. Veranderingen die in een razend tempo hun wortels dwars door ons onderwijsland heen laten groeien. De hedendaagse maatschappij verandert! Onze kinderen moeten worden opgeleid om te leven in de wereld van 'nu en morgen', anno 21ste eeuw. Wellicht voor banen waar wij nu nog geen weet van hebben.

Het ontwerpen van een uitdagende rijke leeromgeving past in het beeld van onderwijs in de 21ste eeuw, geeft het onderwijsaanbod meer betekenis voor het kind en biedt ruimte voor de individuele ontwikkeling van authentieke kinderen.

Dit artikel beschrijft aan de hand van een praktijkvoorbeeld over het prentenboek 'Woeste Willem' hoe er een uitdagende leeromgeving is gecreëerd en wat daar qua theoretische onderbouwing allemaal bij kan komen kijken.

Was honderd jaar geleden de afkomst nog bepalend voor hoever een kind het zou schoppen in de maatschappij, dan is nu de inrichting van het onderwijssysteem een belangrijke factor bij de mate van maatschappelijk succes. Een economie die werd gedomineerd door traditionele industrie, maakt(e) de overgang door naar een diensteneconomie. Daarin verandert de maatschappij geleidelijk aan in een meritocratie: gelijke kansen op basis van ras, afkomst, sekse, geloof. Optimale ontplooiingsmogelijkheden voor allen, ofwel streven naar talentenontwikkeling. Talenten, daar moeten we in ons onderwijs ook iets mee.

Woeste Willem is een humeurige en mopperende zeero-ver, maar met het jongetje Paul sluit hij vriendschap en aan hem vertelt hij al zijn avonturen.

Een les voor het onderwijs

Enkel onderwijs 'volgen' is generaties lang de garantie voor goede kansen geweest. Volgens een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2013) vinden er diverse verschuivingen plaats. Meer en meer is er in plaats van productiewerkers vraag naar 'mensenwerkers', die beschikken over de zogenoemde 'twenty-first-century-skills': kritisch denken, creativiteit, probleemoplossend vermogen, samenwerkingsvaardigheden, sociale en culturele vaardigheden, goede communicatie en beheersing van ICT-geletterdheid. (Voogt & Pareja Robin, 2010)

Het is niet langer voldoende om als groepsleider enkel informatie aan te bieden en de kinderen het op te laten slaan voor reproductie en 'gebruik voor later'. Heden-daags onderwijs moet de focus leggen op het nut van leren en de kinderen kritisch na laten denken over wat zij waarom leren. De vormgeving van betekenisvol en authentiek onderwijs blijkt een complexe aangelegenheid te zijn. Het nut en de noodzaak hiervan blijven sterk groeien, terwijl de druk om te presteren blijft, als een zwaard van Damocles. Het valt niet mee om onze moderne kinderen te boeien in een mediacultuur waar de tafeltrainer op de iPad of dat veel te vrolijke instructiefilmpje op het Digibord het qua aandachtsniveau winnen van de groepsleider.

Door een goed overdachte inrichting van de leeromgeving, is het mogelijk om beter aan te sluiten bij de behoeften van kinderen, meer recht te doen aan verschillen (talentenontwikkeling) om het onderwijs aantrekkelijker en realistischer te maken voor kinderen en hen beter voor te bereiden op het functioneren in de maatschappij. Uit diverse onderzoeken van Newmann (1996) is gebleken dat kinderen meer en diepgaander leren en onthouden, wanneer ze actief deelnemen aan 'authentieke', betekenisvolle leeractiviteiten waarbij ze met eigen geconstrueerde kennis 'wereldproblemen' gaan onderzoeken. Volgens de onderzoeken heeft het een positief effect op leren, wanneer de kinderen actief deelnemen aan activi-

teiten waarbij ze hun kennis op eigen manier uitbreiden, verbinden en organiseren, alternatieven zoeken, onderzoeken en relaties leggen met eigen wereld, analyseren en onderling blijven communiceren over het onderwerp.

Door op diverse plekken gerelateerde woordkaarten of platen neer te hangen, blijven kinderen actief bezig binnen het thema met het linken van woorden aan beelden en het doorontwikkelen van woordbetekenissen. Een kleuter van vier jaar besloot nadat het prentenboek van 'Woeste Willem' was voorgelezen en alle woordkaarten waren besproken, om op eigen initiatief de schatkaart van Willem uit te tekenen en 'schrijven' als belangrijk hulpmiddel voor wanneer hij ging varen op zijn boot.

Een les voor de groepsleider

Als je als groepsleider weet wat je wilt bereiken met de kinderen, dan kun je een passende leeractiviteit ontwikkelen, waarmee kinderen de doelen kunnen behalen. Dit klinkt vanzelfsprekend, maar gelijktijdig komt er van alles bij kijken.

Wil je de kinderen brengen tot nieuwe niveaus van ontwikkeling en aan de slag met de inrichting van de leeromgeving? Let volgens Simons in Van der Maas (2010) eens op de kenmerken van een rijke leeromgeving:

- er is variatie in de wijze waarop kinderen informatie kunnen verkrijgen, compleet en rijk zijn;
- de kinderen worden uitgenodigd zelf actief te zijn;
- er valt voor kinderen te kiezen;
- er zijn mogelijkheden tot experimenteren en ontdekken;
- de kinderen kunnen in de leeromgeving relaties leggen met de werkelijkheid;
- de kinderen kunnen zelf initiatieven nemen en met voorstellen komen;
- er is voor kinderen ruimte om volgens eigen leerstijl te werk te gaan.

De groepsleider zorgt ervoor dat kinderen kennis maken met het begrip 'boot' of 'schip'. Samen zijn de kinderen

tijdens een speurtocht actief op zoek gegaan naar (verstoppte) losse planken als onderdeel van de zoekopdracht, om ze vervolgens samen in elkaar te zetten tot een 'boot'. Het vervoersmiddel van 'Woeste Willem' is daar en gereed om ingezet te worden in een rollenspel. Zo krijgt een begrip betekenis en leggen kinderen verbanden en relaties met eigen werkelijkheid.

Besteed volgens Simons (1998;1999) ook aandacht aan de criteria, ofwel uitgangspunten van de rijke leeromgeving Stel jezelf als groepsleider eens de volgende vragen:

- bevordert de omgeving de aangeboren nieuwsgierigheid, daagt deze de lerende uit?
- wordt er voldoende informatie geboden?
- wordt er niet teveel informatie geboden?
- wordt de lerende aangezet tot eigen denkactiviteiten en meningsvorming?
- is er ruimte voor gemeenschappelijke betekenisconstructie?
- is er ondersteuning bij het vormen van een totaalbeeld en het leggen van verbanden?
- is er aandacht voor het vastleggen van het geleerde en het reflecteren?

Op de ontdektafel in de ontdekhoek is ruimte voor nabouwen en construeren van het huis, de boot en het landgoed van 'Woeste Willem'. Dit doen kinderen in een twee- of drietal, om samen ideeën te kunnen omzetten naar betekenissen. Ze vullen elkaar vaak goed aan in hun fantasie om iets te 'maken'. Woordkaarten van een woordenschatmethodiek op de achtergrond bieden extra invalshoeken voor de kinderen die gaan nabouwen en construeren. De woordkaarten ondersteunen bij het vormen van het totaalbeeld van de kinderen. Voor in het portfolio maken de kinderen regelmatig een tekening van geleerde woorden, of 'schrijven' het op. De groepsleider noteert dit dan om het geleerde vast te blijven leggen.

Volgens Popeijus (2009) fungeert de rijke leeromgeving als zone van naaste ontwikkeling die uitdaagt, stimuleert,

waarin de juiste vragen worden gesteld en waarin de kinderen worden ondersteund om zelf op zoek te gaan naar wegen die leiden tot de antwoorden op vragen. In de zone van naaste ontwikkeling worden nieuwe betekenisvolle handelingen geleerd onder begeleiding van de groepsleider. De betekenisvolle leidende activiteiten brengen de lerende tot nieuwe niveaus van ontwikkeling. Uit het onderzoek van Van der Maas (2010) zijn diverse ontwerpeisen voor de groepsleider om een rijke leeromgeving te ontwerpen, kort op te sommen:

- kinderen kunnen zelf aan de slag;
- er wordt gewerkt aan taken of opdrachten;
- er zijn uitdagende leertaken;
- kinderen kunnen zelfstandig aan de slag;
- er is gelegenheid tot werken in kleine groepjes;
- er zijn keuzemogelijkheden en is afwisseling in leertaken.

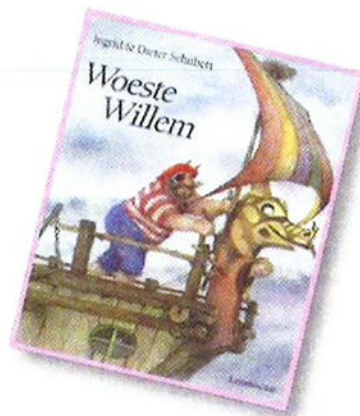
Het namaken van het schip met Woeste Willem er zelf op is in een rijke leeromgeving nog interessanter. De kinderen kunnen eerst zelfstandig met ijsstokjes een vlot of boot knutselen en vervolgens in een groepje met elkaar bepalen hoe ze Willem gaan 'namaken'. Dit kan met gekleurd papier, met stift, met verf of met bijvoorbeeld kosteloos materiaal. Keuzemogelijkheden om zelf invulling te geven aan een opdracht, bieden uitdaging en ruimte voor eigen ideeën van de kinderen. Is de leeromgeving interessant en aantrekkelijk? Dan zullen kinderen hier ook vast gebruik van maken in hun uitwerking van opdrachten. Bijvoorbeeld door bij het knutselen van Woeste Willem, dezelfde kleuren in het T-shirt te gebruiken als die hij aanheeft op de woordplaat in de ontdekhoek.

Kenmerken voor de rol van de groepsleider die van belang zijn om kinderen actief aan de slag te laten gaan in de rijke leeromgeving:

- maak je als groepsleider zo snel mogelijk overbodig wat kennisoverdracht betreft;
- motiveer kinderen om aan de opdracht te beginnen;
- begeleid de kinderen waar nodig tijdens het leren aan de taak;
- vertel de kinderen wat er verwacht wordt en hoe er (indien van toepassing) beoordeeld wordt. (Ebbens & Ettekoven, 2013)

Een kijkje in de praktijk

Als ik op een woensdagmorgen de onderbouw-unit instap, waar de leerjaren 1 tot en met 3 leven, werken en leren merk ik dat de groepsleider zich echt heeft afgevraagd wat kinderen nodig hebben om grip te krijgen op het thema 'Woeste Willem'. Een leer-leefomgeving waar wordt uitgedaagd om je zintuigen op volle toeren te laten draaien en fanatiek aan de slag te gaan met alles wat bij-

draagt om te werken aan betekenisconstructie. Een ruimte vol verrassingseffecten die de aandacht trekken: Hé, je moet hier iets ontdekken door te komen kijken of door iets te doen! Relaties en verbanden leggen met de werkelijkheid, keuzemogelijkheden, actief aan de slag, variatie in de wijze waarop voldoende informatie verkregen kan worden, bevordering van nieuwsgierigheid en ruimte voor eigen initiatieven en voorstellen. Voor mij is het prachtig om deze unit te bezichtigen en een impressie op te doen. Hoe moet het dan zijn voor die jonge kinderen die hierin echt aan de slag gaan?

Prettig dat dit voorbeeld nogmaals bevestigt dat niet alles wat je leert, in de boeken te vinden is. Daar is zo veel meer voor nodig!

Tessa Mensink is groepsleider van groep 6, 7 en 8 op openbare unitschool Het Web in Apeldoorn. Voor haar Masterstudie 'Leren en Innoveren' doet zij een praktijkonderzoek naar het belang van betekenisvol onderwijs in de 21ste eeuw.

Literatuur

- Barron, B. & Darling-Hammond, L. (2008). *Teaching for meaningful learning: A review of research on inquiry-based and cooperative learning*. Stanford: Edutopia The George Lucas Educational Foundation.
- Ebbens, S. & Ettekoven, S. (2013). *Effectief leren. Basisboek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers
- Geldens, J. & Popeijus, H. (2009). *Betekenisvol leren onderwijzen in de werkplekleeromgeving*. Apeldoorn: Garant Uitgevers
- Maas, van der M. (2010). *Een effectieve leeromgeving in het primair en voortgezet onderwijs Onderzoeksrapportage Inrichten leeromgevingen PO en VO 2008-2010*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep
- Polderman, J. (2013). *Leren en lesgeven in de 21^e eeuw. Samen werken als team. Didactief Special 43(5)*, 4-5
- Ruijters, M. & Simons, R. (2012). *Canon van het leren. 50 concepten en hun grondleggers*. Deventer: Kluwer
- Schubert, I. en D. (1992) *Woeste Willem*, Rotterdam: Lemniscaat
- Voogt, J. & Pareja Roblin, N. (2010). *21st Century Skills. Discussienota*. Twente: Universiteit Twente
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2013). *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*. Den Haag: WRR